

Modernizacija porodičnog prava u Jugoslaviji

Modernizacija porodičnog prava u Jugoslaviji

POLITSTURM.COM

2018-07-20

8 мин. на чтение

Situacija u Kraljevini Jugoslaviji

Kraljevina Jugoslavija je bila slabo razvijena zemlja, u kojoj je dominirala poljoprivredna proizvodnja koju su mahom obavljali sitini seljaci uz zaostale metode proizvodnje, gde porodica sitnog seljaka nije samo zajednica muškarca i žene koji odgajaju decu, već i najmanja proizvođačka i potrošačka jedinica. Industrija je bila slabo razvijena, i bila je mahom u vlasništvu stranih i domaćih kapitalista.

U takvoj situaciji, dominirao je patrijarhalan način života, sa velikim uticajem tradicionalnih shvatanja o podređenom položaju žene i dece, nejednakošću dece rođene u braku i dece rođene van braka, i diskriminacijom muškaraca i žena koji žive u vanbračnoj zajednici. Ugovoreni maloletnički brakovi su bili svakodnevna pojava, a razlog tome leži u organizaciji proizvodnje malog seoskog domaćinstva, gde su deca rađana što ranije kako bi porodica dobila novu radnu snagu, a saglasnost maloletne osobe za sklapanje braka često nije ni tražena. Dominantan oblik braka je bio crkveni brak, koji je bio pod uticajem verskih dogmi i patrijarhalnih moralnih shvatanja.

Od toga da li su se rodili u porodici koja je praktikovala pravoslavlje, katoličanstvo ili islam, zavisilo je pravo koje je regulisalo njihove porodične odnose, kao i brak koji su mogli sklopiti. 1

Nakon ujedinjenja Jugoslavije, vladao je pravni partikularizam, iako je Kraljevina Jugoslavija bila unitarna država.

Postojalo je čak šest pravih sistema porodičnog prava unutar nje, a unutar svakog pojedinačnog sistema, kako će biti regulisani porodični odnosi jednog bračnog para, zavisilo je od njihove verske pripadnosti.

Što se tiče Srbije i Makedonije, porodični odnosi imovinske prirode su regulisani Srpskim građanskim zakonikom iz 1844. godine, dok su porodični odnosi neimovinske prirode (sklapanje braka, odnosi između supružnika tokom braka i raskid braka) bili regulisani Krmčijom iz 13. veka. 2

Regulisanje porodičnih odnosa pravnim aktom iz feudalnog srednjeg veka praktikovano je sve do 1933. kada je Srpska pravoslavna crkva donela „Bračna pravila Srpske pravoslavne crkve“.

U Bosni i Hercegovini porodično pravo je u potpunosti bilo regulisano pravom verskih organizacija, što je ostatak Austrougarske politike koja je očuvala mnoge ostatke turske vlasti, što joj je omogućavalo da lakše vlada stanovništvom Bosne i Hercegovine, i svoju pažnju preusmeri na ekonomsku eksploataciju zemlje.

U takvoj situaciji, porodični odnosi pravoslavnih stanovnika BiH (Srba), regulisano je Bračnim pravilima Srpske pravoslavne crkve iz 1933. godine.

Porodično pravo katoličkog stanovništva BiH (Hrvata), regulisano je Codex Juris Canonici (kanonsko pravo Rimokatoličke crkve).

Porodično pravo muslimanskog stanovništva BiH (Bošnjaka), regulisano je šerijatskim pravom. Tako je musliman mogao živeti u poligamiji sa četiri žene. Za bračne sporove muslimana bili su nadležni šerijatski sudovi koji su imali status državnih sudova. 3

Crna Gora je imala najpatrijarhalnije zakonodavstvo od svih pravnih sistema unutar Kraljevine Jugoslavije, sa ogromim verskim i plemenskim uticajima. Tako su imovinski porodični odnosi regulisani Opštim imovinskim zakonikom za Crnu Goru, a lični Zakonikom knjaza Danila I, Bračnim pravilima Srpske pravoslavne crkve.

Brak katoličkog stanovništva Crne Gore regulisao je Codex Juris Canonici, a

muslimanskog šerijatsko pravo.

Položaj žene je bio posebno nepovoljan, a prema pravu koje je regulisalo porodične odnose u Crnoj Gori, žena je mogla biti čak fizički kažnjavana.

Vojvodina i Međumurje su imali najmodernije zakone iz oblasti porodičnog prava. Porodični odnosi su bili regulisani Mađarskim zakonom o braku, koji je predviđao obavezan građanski brak.

U Hrvatskoj i Slavoniji, odnosi u braku su bili regulisani katoličkim Codexom Iuris Canonici, i pravoslavnim Bračnim pravilima Srpske pravoslavne crkve. Pravo se primenjivalo u zavisnosti od verske pripadnosti. Imovinski odnosi između bračnih partnera su bili regulisani Austrijskim građanskim zakonikom.

Poslednje pravo područje je obuhvatalo Sloveniju, Dalmaciju, Istru i Prekumurje. Imovinski odnosi bračnih partnera su bili regulisani Austrijskim građanskim zakonikom, dok su lični odnosi između bračnih partnera bili regulisani verskim pravom. Brak sklopljen prema katoličkom pravu, nije mogao biti raskinut, dok je brak sklopljen prema pravoslavnom pravu mogao biti raskinut ali pod izuzetnim i komplikovanim uslovima.

Ukoliko neka osoba nije mogla da sklopi brak prema pravu svoje verske zajednice, što se dešavalo ako je osoba bila druge religije, ona je mogla da sklopi građanski brak.

Situacija nakon dolaska komunista na vlast

Tek nakon Drugog svetskog rata i dolaskom Komunističke partije Jugoslavije na vlast, ova situacija se menja.

Donosi se Osnovi zakon o braku, koji je prekinuo pravni partikularizam zasnovan na pravu koje je bilo produkt religiozne dogme, srednjovekovnog morala i patrijarhalnih shvatanja.

Novi zakoni, porodične odnose nisu regulisali u skladu sa religioznim dogmama koje braku religiozne ciljeve, 4 kao ni prema patrijarhalnim shvatanjima, već u skladu sa shvatanjima o jednakosti muškarca i žene, kao i potrebama društva u kojem je porodica posmatrana kao institucija koja vrši važnu socijalnu i socijalizacijsku funkciju.

Dok je u Kraljevini Jugoslaviji žena u potpunosti bila potčinjena muškarcu, a sklapanjem braka je gubila poslovnu sposobnost i pravno bila izjednačena sa maloletnom ili mentalno obolelom osobom, u socijalističkoj Jugoslaviji žena je izjednačena sa muškarcem.

Potrebno je naglasiti da se komunisti nisu zadržali samo na promeni zakonodavstva iz ove oblasti, već su izvršene i značajne ekonomske promene koje su se odražavale na čitavo društvo, a posebno na porodicu.

Poligamni brakovi u socijalističkoj Jugoslaviji se više nisu mogli sklopiti, ali poligamni brakovi koje su muslimani sklopili pre 10.5.1996. su i dalje važili. 5

Što se tiče naslednog prava, u Kraljevini Jugoslaviji, porodičnu imovinu su nasledivali samo muški potomci, a žena je mogla samo naslediti ukoliko nije bilo muških srodnika. Ova diskriminacija žena u naslednom pravu je prekinuta nakon dolaska komunista na vlast.

Što se tiče prava koje reguliše radne odnose, što je indirektno povezano i sa faktičkim porodičnim odnosima, položaj radničke klase u kapitalističkoj Kraljevini Jugoslaviji je bio izrazito nepovoljan. Iako je Kraljevina Jugoslavija tokom 20ih godina

ratifikovala međunarodne sporazume koji su garantovali određena prava radnicima, ona uglavnom nisu bila sprovedena u praksi. Radnička klasa je bila u lošem položaju i podređena strahovitoj eksploataciji. Posebno je bio loš položaj maloletnika i žena, čiji je ugroženi položaj nemilosrdno iskorišćavan od strane kapitalista, nije bila retkost da rade po 16-18 sati dnevno, dok je cena njihovog rada bila daleko manja od cene rada odraslog muškarca. 6 U novoj Jugoslaviji ova situacija se u potpunosti menja, što je uticalo na poboljšanje položaja radničke klase, kao i na kvalitet njihovih porodičnih odnosa. Osim što su novi jugoslovenski zakoni poboljšali formalni položaj članova porodice, stvaranjem povoljnijeg okruženja za razvoj i ostvarivanje njihove ličnosti, porodica socijalističke Jugoslavije u odnosu na porodicu iz perioda kraljevine, dobija kako formalno tako i faktički, jedan novi kvalitet. Sve ovo daje znatno povoljnije uslove za skladniji porodični život i samim tim i za kvalitetniji razvoj ličnosti pojedinca, u čemu su, kako mnogi psiholozi tvrde porodični odnosi i atmosfera u porodici, od ogromne važnosti. 7

Pojednostavljen je način sklapanja braka i ukinute su mnoge ranije prepreke, poput prepreka za sklapanje braka između osoba različitih veroispovesti ili traženja dozvole od roditelja za sklapanje braka. Veridba nije bila priznata kao ustanova, i mogla se slobodno raskinuti. Prema Srpskom građanskom zakoniku iz 1844. koji je važio na području Srbije, ukoliko bi došlo do odustajanja od sklapanja braka, osoba koja je želela da odustane morala je da nadoknadi sve troškove veridbe. U takvoj situaciji ekonomski slabija strana je primoravana da ne odustaje od braka. Međutim pošto je veridba faktički i dalje postojala iako je pravo nije priznavalo, jugoslovenski pravници su imali mehanizme koji su sprečavali zloupotrebe. 8

U Kraljevini Jugoslaviji, Sprski građanski zakonik je zabranjivao vanbračne zajednice, dok je sada pravo garantovalo određena socijalna prava vanbračnim zajednicama, i vanbračne zajednice više nisu bile zabranjene kao u vreme kraljevine. Prilikom rastavljanja partnera koji su živeli u vanbračnoj zajednici, ako je tokom trajanja vanbračne zajednice imovina jednog partnera (najčešće muškarca) bila uvećana radom drugog partnera (najčešće žene), partner je imao pravo da traži da se nadoknadi ono što je doprineo svojim radom drugom partneru. 9

Porodično pravo je ovde regulisano Osnovnim zakonom o braku, Osnovnim zakonom o odnosu roditelja i dece, Zakonom o usvojenju, i Osnovnim zakonom o starateljstvu.

Republike su mogle da uređuju ostala pitanja koja nisu bila regulisana Osnovnim zakonima.

Osnovni zakon o braku primenjivao se sve do 1971. godine, kada su ustavnim amandmanima republike i pokrajine dobile nadležnost da donose zakone iz oblasti porodičnog prava.

Novim Ustavom iz 1974. republike i pokrajine dobijaju zakonodavnu nadležnost i donose sopstvene porodične zakone, koji nisu odstupali od ranijih zakona.

U Srbiji se 1980. donosi Zakon o bračnim i porodičnim odnosima, koji je važio sve do 2005. godine.

Situacija nakon uspostavljanja kapitalizma

Period prelaska na kapitalizam (tranzicija), ratovi i sankcije prilikom raspada Jugoslavije, imao je za posledicu urušavanje mnogih dostignuća vezanih za porodične odnose postignutih u socijalizmu.

Nova vlast je 2005. donela Porodični zakon Srbije, koji je odgovarao klasičnim buržoarskim porodičnim odnosima i zahtevima liberalne ideologije.

U njemu su izraženi deklarativni stavovi o jednakosti muškarca i žene, ali uspostavljanje kapitalističkog sistema čini takve deklaracije praznom formom bez

većeg uporišta u stvarnosti.

Naime, u kapitalističkom sistemu koji je uspostavljen u Srbiji, žene su u proseku manje plaćene od muškaraca i često su diskriminirane prilikom traženja posla ukoliko žele da rode decu. Sve ovo vodi i nejednakosti u ličnim odnosima muškarca i žene, a tome pogoduje i individualizacija prava gde se sve više stvari prepušta slobodnoj volji muškarca i žene kao formalno slobodnih subjekata, međutim u stvarnosti liberalna "sloboda ugovaranja" često je samo maska za neograničavanje moći ekonomski jače strane nad slabijom. Istraživanja pokazuju da je uspostavljanje kapitalističkog sistema u nekada socijalističkim zemljama direktno imalo za posledicu jačanje patrijarhalnih odnosa unutar porodice, faktičku nejednakost muškarca i žene, kao i da je povezano sa porastom nasilja nad ženama i decom. 10

U toku je izrada novog Građanskog zakonika, koji će regulisati i porodične odnose, što je odlika buržoaskog zakonodavstva. Na osnovu dosadašnjih rešenja, postoji verovatnoća da će u Srbiji novim građanskim zakonikom biti uvedeno surogat majčinstvo što može otvoriti put strašnim zloupotrebama očajnog položaja devojaka iz siromašnih slojeva od strane bogate manjine u Srbiji. Takođe razmatra se i mogućnost da osobe mogu sklopiti samo crkveni brak, što bi značilo ponovni upliv crkvenih dogmi u živote običnih ljudi.

Reference

1: Prema Zakonu o veroispovesti dece, deca su pripadala veroispovesti kojoj je pripadao njihov otac, ukoliko bi dete bilo rođeno van braka pripadalo je veroispovesti kojoj je pripadala njegova majka, pod uslovom da je država priznavala tu religiju. Ovaj zakon važio je za Vojvodinu i Međumurje, međutim na sličan diskriminatorski način je bio uređen položaj dece i u drugim krajevima Kraljevine Jugoslavije.

2: Krmčija ili Zakonopravilo je zbornik vizantijskog prava koji je preuređio Sveti Sava početkom 13. veka. Krmčija je preuređena tako da odgovara interesima crkve i položaju klase srpskih feudalaca.

3: F. Čulinović, Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX i XX vijeka, Zagreb 1959, str 308.

4: "Brak je sveta tajna u kojoj se od strane sveštenoslužitelja Crkve blagosilja dobrovoljna bračna veza dvoje supruge i daje blagodat Božja koja osvećuje njihov bračni život radi uzajamne pomoći u njihovom evanđelskom životu i radi zakonitog rađanja i hrišćanskog vaspitanja dece" : Justin Popović, Velimir Hadži-Arsić, Tajne vere i života (osnovno bogoslovlje), Krnjevo 1985, str 155-156

5: Osnovni zakon o braku (1946.) , član 90, stav 1

6: Jovanka Kecman, Žene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama 1918-1941, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1978, str 443

7: Nikola Rot, Psihologija ličnosti, Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, 1971, str 157-161

8: Običaj nalaže da je veridba praćena davanjem poklona, a prilikom raskida veridbe dolazilo je do toga da raskid veridbe negira i razlog zbog koga je poklon dat. To je rešeno tako što su bivši verenici bili dužni da vrata poklone, jer više nema pravnog osnova zbog koga su oni stekli stvari stvari koje su im date (pravni osnov je bilo sklapanje braka, jer je sama veridba sporazum o tome da će se brak sklopiti u

budućnosti).

Druga situacija do koje je moglo doći, bila je da neko sa neko sa namerom da ošteti drugu osobu, prevari drugu osobu da želi sa njom da sklopi brak a zatim od braka odustane kako bi osobu doveo u trošak. Takođe može doći i do toga da osoba ne dovede drugu osobu u veliki trošak povodom veridbe, ali su njene namere i dalje zlonamerne. Tako je moglo doći do situacije da osoba lažno obeća brak drugoj osobi, a onda veridbu raskine na ponižavajući način, kako bi emotivno povredila drugu osobu ili oštetila njenom društvenom ugledu. Sve ove situacije jugoslovenski pravници su imali u vidu, i tretirali su ih kao zloupotrebu prava.

9: Upustvo Saveznog vrhovnog suda Su. 42/54, od 4. marta 1954, Zbirka odluka vrhovnih sudova donetih u krivičnom i građanskom postupku 1953-1955, Beograd, 1957, str 42

10: Vesna Nikolić Ristanović, Preživeti tranziciju – Svakodnevni život i nasilje u postkomunističkom i postratnom društvu, Službeni glasnik 2008. str 195-199

Оригинальная статья